

Софийски университет „Св. Кл. Охридски“
Философски факултет, Катедра „Политология“

АВТОРЕФЕРАТ

на

дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен „доктор“,
Професионално направление: 3.3. Политически науки

**Политическата корупция при обществените поръчки в България като
инструмент за завладяване на държавата (2009-2022)**

Докторант:
Марио Донев Русинов

Научен Ръководител:
Доц. д-р Милен Любенов

януари, 2025
София

Дисертационният труд е обсъден в катедра „Политология“, Философски факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ и със Заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ е насрочен за публична защита.

Материалите за защитата са публикувани на интернет страницата на СУ „Св. Климент Охридски“ и са на разположение на интересувалите се в Библиотеката на Философския факултет.

Дисертационният труд съдържа 187 страници и включва увод, четири глави, заключение, използвана литература (обхващаща 141 академични и 33 онлайн източника, от които 130 на английски език и 47 на български език) и приложения.

Ключови думи: *корупция, завладяна държава, обществени поръчки, клиентелизъм*

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Списък на фигурите.....	3
Списък на таблиците	6
УВОД	7
Глава I. Теоретична рамка.....	13
Глава II. Методология	36
2.1 Операционализация на дефиницията за корупция в сферата на обществените поръчки.....	36
2.2 Съвременни методологически подходи в изследването на корупция	44
2.3 Използвани данни	50
Данни за обществени поръчки	51
Корпоративни данни	53
Данни за Дружества по Закона за задълженията и договорите, налични в Регистър Булстат	54
Информация за изборните резултати	54
Информация за оспорени обществени поръчки пред Комисията за защита на конкуренцията.....	55
2.4 Избор на Индикатори за корупционен риск.....	55
2.4.1 Индикатор: Брой на подадени оферти.....	59
2.4.2 Индикатор: Степен на прозрачност на процедурата.....	62
2.4.3 Индикатор: Времеви интервал между обявяване на поръчката и подписване на договор след обявяване	63
2.4.4 Индикатор: Рискови критерии за оценка при възлагане на обществена поръчка	63
2.4.5 Индикатор: Концентрация на поръчки на ниво Възложител.....	64
2.4.6 Индикатор: Повишена честота и значителен обем на анекси към договора за обществена поръчка	65
2.4.7 Индикатор: Значително нарастване на оборота и персонала на изпълнителя	66
2.4.8 Индикатор: Липсващи данни в системата Tenders Electronic Daily (TED).....	67
2.4.9 Индикатор: Новосъздадени фирми са печеливши	68
2.5 Изграждане на композитни индикатори посредством анализ на главните компоненти	69
Глава III. Резултати от емпиричното изследване.....	74
Хипотеза 1.1: Обективните фактори не оказват статистически значимо влияние върху наличието на корупционен риск.....	75

Хипотеза 1.2: Видът и големината на Възложителя не оказват влияние върху вероятността от корупционен риск.	77
Хипотеза 1.3: Промените в политическата власт за периода 2009 - 2022 г. са свързани със значими изменения в състава и пазарните дялове на изпълнителите на обществени поръчки, което е индикативно за наличие на политически фаворитизъм.	82
Заклучения от проведените количествени анализ	93
3.2 Анализи на резултатите от изследване на казуси и дълбочини интервюта	94
Казус „Орион“. Завладяване на държавата от корпоративни мрежи.	99
Казус „Водстрой 98“. Внезапен възход и срив на политически свързано дружество.	105
Казус “Етрополе”. Завладяване на местно ниво от властови брокери.	109
Казус „Хемусгейт“. Динамика на завладяването на държавата в аферата	115
Казус „Тунел Железница“. Политически фаворитизъм в обществените поръчки:	118
Казус „Маджарово“. Завладяване на държавата на общинско ниво	121
3.3 Дълбочинни интервюта	124
3.4 Заклучения от проведените качествени анализи.....	137
Глава IV. Дискусия	139
Заклучение	154
Библиография.....	157
Приложение 1. Анализ на структурите от базите данни към Агенцията за обществени поръчки	167
Приложение 2. Кодове за отвореност на типове процедура.....	171
Приложение 3. Логистичен регресионен анализ на единичен корупционен индекс спрямо NUTS регион.	180
Приложение 4. Логистичен регресионен анализ на единичен корупционен индекс спрямо CPV.....	181
Приложение 5. Въпросник за провеждане на дълбочинни интервюта.....	184
Приложение 6. Клъстърен анализ на местния пазар на обществени поръчки.....	186

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

Политическата корупция представлява ключов фактор за ерозията на демократичните институции, отслабване на общественото доверие и влошаването на икономическите резултати. България е показателен пример за траектория, при която политическата корупция не само се е вкоренила, но се е превърнала в структурен елемент от функционирането на политическата система, като управляващите елити експлоатират държавните ресурси за задържане и преразпределяне на властови позиции. Темата за политическата корупция е поставена в центъра на обществения дискурс, като практически няма правителство в демократичната история на страната, за което да не съществуват данни или обвинения за участие или покровителстване на корупционни практики по високите етажи на властта. Скорошните разкритията за мрежи на влияние в съдебната система¹ и тяхната обвързаност с представители на политическия елит свидетелстват за сериозни нива на корупция. Международните организации като Европейската Комисия (2024), Световната банка (2025), Transparency International (2024) идентифицират корупцията като основен фактор, подкопаващ върховенството на правото, качеството на публичното управление и свободата на медиите в България.

В този смисъл, обективизираното на проявленията на политическа корупция чрез анализ на корупционния риск в обществените поръчки е особено актуално в няколко аспекта. Финансовият ресурс, който се управлява чрез този механизъм е значителен, като според данни на ОИСР в България между 10,2 и 15% от публичните разходи се реализират чрез обществени поръчки. Същевременно различни изследвания в тази сфера показват високи нива на политическа и административна корупция. В България се регистрира сериозен и постоянен спад на конкуренцията в обществените поръчки. Данните от Tenders Electronic Daily за 2024г. сочат, че 42% от тръжните процедури са с една единствена оферта - индикатор за ограничена конкуренция и потенциален фаворитизъм. Част от причините за това са свързани с високите нива на политическа и административна корупция в страната. Предходни анализи установяват политически фаворитизъм в разпределението на

¹ Става въпрос за мрежите на влияние около бившия магистрат Петьо Петров - Еврото, както и за тази, свързана с Мартин Божанов - Нотариуса и Емил Писков, разкрити в разследванията „Осемте джуджета“ и „Списък за бърз контрол“ на фондация „Антикорупционен фонд“. В тях се разкриват практики на търговия с влияние в Специализираната прокуратура и съд, с цел контрол върху изхода на наказателни дела.

обществени поръчки в България (Fazekas, Poltoratskaia and Tóth 2023), а изпълнителите, свързани с политически лица (PEP) демонстрират по-висок финансов ръст (Fazekas et al. 2025). Корупцията в обществените поръчки следва да бъде разглеждана като специфична проява на търсене и извличане на рента, което оказва пряко въздействие върху цената и качеството на доставените стоки и услуги и води до предоставяне на потенциално опасни или нискокачествени продукти и до ограничаване на конкуренцията (Dávid-Barrett and Fazekas 2020).

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването е политическата корупция в сферата на обществените поръчки в България, разглеждана като инструмент на завладяване на държавата.

Предмет на изследването е корупционният риск и политическият фаворитизъм в обществените поръчки в България за периода 2009-2022 г. Единицата за анализ е възложителят на обществени поръчки, докато индикаторите за корупционен риск се прилагат на ниво договор, като включват брой оферти, концентрация при изпълнителите и други релевантни индикатори за корупционен риск.

3. Цел и задачи на изследването

Целта на дисертационния труд е да допринесе към научната литература за експлоатацията на държавните ресурси като стратегия на партиите и елитите с фокус върху корупцията в обществените поръчки като специфична форма на търсене на рента (rent-seeking).

Основната хипотеза на дисертационния труд, е че корупционните практики при обществените поръчки в България не се обуславят от обективни структурни фактори, а се възпроизвеждат системно при смяната на политическите мандати като продукт на стратегия за поддържане и пренареждане на елитите.

За постигане на целта са формулирани следните задачи:

Първа задача е дефинирането на понятиен апарат и избор на подходяща изследователска парадигма чрез анализ на антикорупционните теоретични течения и преглед на научната литература.

Втора задача е изследване на съществуващите методологии за анализ на корупционен риск в обществените поръчки и избор на най-подходящата за българския контекст, като се вземат предвид наличните данни и действащата нормативна уредба.

Трета задача е изготвяне на емпиричен анализ на корупционния риск на проведените обществени поръчки в България за периода 2009-2022 г.

Четвъртата задача е провеждане на мрежов анализ и изследване на множествата на дружествата – изпълнители на обществени поръчки, с цел идентифициране на тенденции на политически фаворитизъм.

Пета задача е извършване на регресионни и корелационни анализи за изследване на връзките между обществените поръчки с висок корупционен риск и различни обяснителни променливи като размер, сектор, географско положение на изпълнение на обществената поръчка и политическа власт.

Шеста задача е изготвяне на анализи на случаи /case studies/ и провеждане на дълбочинни интервюта.

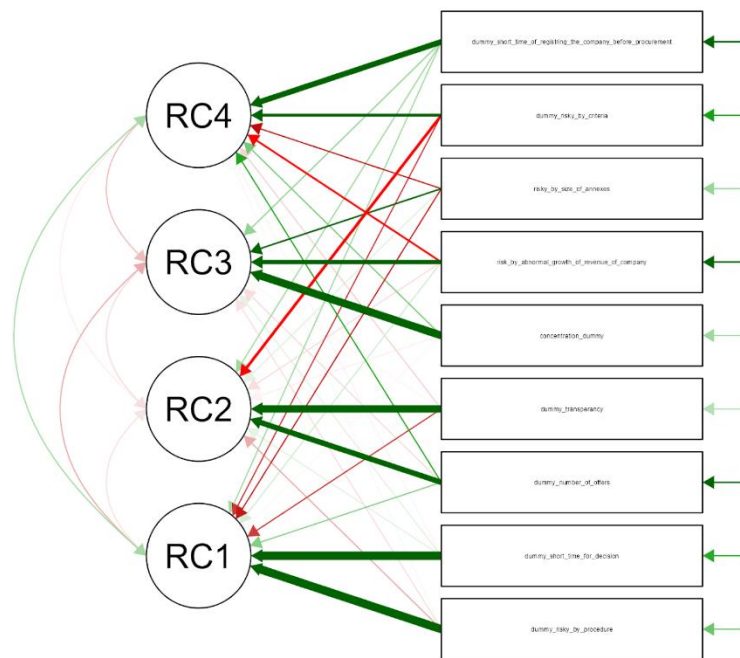
Седма задача е синтез на резултатите и формулиране на изводи.

3. Методология на изследването

Методологията на изследването стъпва върху систематичен анализ на съществуващата научна литература, относно методологическите подходи за изследване на корупцията, с цел разработване на инструментариум, подходящ за спецификата на българския пазар на обществени поръчки. Приложен е „подходът на големите данни“ (big data approaches) (Hlatshwayo et al. 2018, стр. 8), който позволява обработка и интеграция на значителен по обем емпирични данни. Аналитичната рамка комбинира количествени и качествени методи.

За изготвяне на количествените анализи бяха използвани и обогатени няколко различни изследователски инструмента - употреба на индикатори за корупционен риск, изследване на политически фаворитизъм чрез проследяване на паричните потоци (follow-the-money approach), индекси за сравнение на множества (Jaccard, Szymkiewicz-Simpson и индекс за дела на нови изпълнители спрямо предходен период) и мрежови подход. За тестване на част от помощните хипотези са използвани логистична регресия и клъстерен анализ.

Системата от „червени знамена“ е създадена чрез анализ на главните компоненти (Principal Component Analysis) - съответно (1) Брой на подадени оферти, (2) Степен на прозрачност на процедурата, (3) Времеви интервал между обявяване на поръчката и подписване на договор след обявяване, (4) Рискови критерии за оценка при възлагане на обществена поръчка, (5) Концентрация на поръчки на ниво Възложител, (6) Повишена честота и значителен обем на анекси към договора за обществена поръчка, (7) Значително нарастване на оборота и персонала на изпълнителя, (8) Липсващи данни в системата Tenders Electronic Daily (TED) и (9) Новосъздадени фирми са печеливши.

Фигура 1. Графично представяне на композитни индикатори за корупционен риск в обществените поръчки.

Индикаторите са разработени на основата на изчерпателен преглед на съвременните академични изследвания, нормативната уредба и наличните данни. За създаването на индикаторите и последващото тестване на хипотези бе използван широк набор от данни (1) Регистър за обществени поръчки, (2) Търговския регистър, (3) Централизираната автоматизирана информационна система „Електронни обществени поръчки“ (ЦАИС), (4) Регистър Булстат, (5) изборни данни, (6) медийни публикации, (7) корпоративни данни за оборот и брой служители. Относно събирането и систематизирането на тези данни трябва да се отбележи, че въпреки че част от тях са публично достъпни, интегрирането и анализирането им представляваше значително предизвикателство. За да се съберат липсващите данни бе извършено уеб извличане (web crawling, web scraping и data extraction).

Помощните хипотези №1.1 и №1.2, свързани с влиянието на обективните фактори за намалена конкуренция и корупционен риск (сектор по CPV, обект на поръчката, финансов размер, географски регион на изпълнение, тип и големина и на възложителя) са тествани чрез регресионни анализи. За да се изследва по-задълбочено динамиката на корупционната практика и потенциалната ѝ връзка с политическата власт е проведен клъстерен анализ на

кметските мандати по населени места и свързаните с тях корупционни рискове, посредством Scikit библиотеката на Python - възложителите на общинско ниво са групирани според наличието на различни рискови профили.

Хипотеза №1.3, свързана с потенциална политическа обусловеност на корупционния риск е тествана чрез анализ на политически фаворитизъм в обществените поръчки, посредством проследяване на паричните потоци (follow-the-money approach) (Barrett and Fazekas, 2021), позволяващ идентифициране на „изненадващи“ печеливши и губещи изпълнители. Моделът е тестван за устойчивост чрез тест за пермутации, който оценява дали промените в пазарните дялове на изпълнителите са резултат на случайни флуктуации или на политически цикли. За да се верифицират допълнително тези заключения са изчислени индексите (1) Jaccard, (2) Szymkiewicz-Simpson (3) Индекс за дела на нови изпълнители спрямо предходен период. Чрез сравнение на множествата от дружества изпълнители тези индекси позволяват да се идентифицират по-фини, но важни различия в пазара на обществени поръчки.

Като помощен инструмент с изразен дескриптивен характер е изготвен мрежови анализ на пазара на обществени поръчки по методологията разработена от Fazekas, King и Tóth (2016).

Качествените анализи са извършени, посредством подход със смесени методи (mixed methods approach). Проведени са шест полу-стандартизирани интервюта² и са изследвани шест казуса. Подборът на казусите е насочен към идентифициране на различни стратегии за извличане и експлоатация на публични ресурси чрез обществени поръчки. Чрез анализа им се показва как частни и политически актьори могат да оказват влияние върху законодателството, регулаторните органи и институции, както и върху изхода от тръжни процедури.

II. Структура и кратко изложение на дисертацията

Дисертационният труд е в с обем от 187 печатни страници и включва увод, четири глави заключение, библиография и приложения. Използваната литература, обхваща 141

² Дълбочинните интервюта са проведени със: 1) бивш министър на правосъдието; 2) бивш народен представител; 3) представител на Агенцията за обществени поръчки; 4) собственик на търговско дружество, редовен участник в обществени поръчки; 5) и 6) представители на неправителствени организации, осъществяващи граждански мониторинг в сферата на противодействието на корупцията.

академични и 33 онлайн източника, на български и английски език. Всички заглавия са цитирани в дисертационния труд. Направени са 102 бележки под линия. Структурата на труда е съобразена с поставените изследователски задачи и логиката на анализа.

В увода се обосновава актуалността на разглежданата тема в контекста на съвременната научна литература и политическите процеси в България. Политическата корупция е представена като ключов фактор за ерозията на демократичното управление, качеството на институциите и намаляването на общественото доверие. България е разгледана като пример за системна политическа корупция вписваща се в посткомунистическия контекст. Формулиран е основният изследователски въпрос, свързан с ролята на обществените поръчки като инструмент за завладяване на държавата в периода между 2009 и 2022 г. Представена е централната хипотеза, че корупцията в обществените поръчки не се дължи на обективни рискови фактори, а се възпроизвежда систематично чрез смяната на политическата власт. Очертани са целите на изследването, обхвата и оригиналният принос на дисертацията.

В първа глава е анализирана еволюцията на академичния дебат за корупцията, като са представени основните теоретични школи: моралистски и ревизионистки дебат; моделът на принципала и агента; както и теоретичната рамка за колективно действие. Аргументирано е защо тези теоретични предпоставки се провалят в условията на системна корупция, при която корупционните практики функционират като социална норма.

На тази основа е избрана концепцията за исторически институционализъм, като подход за изследване на корупцията, през призмата на който корупционните практики се анализират като продукт на самите институции (Vannucci, 2015). Те биват разбирани като формални (закони, регулации, процедури) и неформални (културни практики, мрежи от зависимости, неписани правила) организационни договорености или форми на моделирано поведение, които чрез роли и правила, формират индивидуалното поведение (Pierson, 2004; Bell, 2002). От теоретична гледна точка това означава, че единицата на анализ трябва да бъде самата държава - вътрешните конфликти между бюрократите, механизмите на функциониране на старите комунистически институции, борбата на елитите за ресурси и начините, по които старите структури се адаптират или не към новите условия. Ранните победители от прехода умишлено са отслабвали системата. С други думи, разпадът на държавата е вграден в структурата на посткомунистическото преразпределение, а новите институции оцеляват само ако не блокират това, което елитите и влиятелните частни мрежи искат. (Венелин Ганев, 2013).

Тези процеси са изследвани през аналитичната рамка на завладяването на държавата. В основата стои разбирането, че ключов проблем за управлението в държавите в преход не е просто неспазването на правилата, а целенасоченото им оформяне от страна на частни интереси. Подобно поведение не е просто симптом на корупция, а фундаментална причина за лошо управление и институционална неефективност (Hellman and Kaufmann 1998; 2000). Същевременно, трябва да се отбележи, че в настоящата дисертация се ползва по-актуално разбиране за завладяната държава, в която завладяването не се свежда единствено до промяна в политическите регулации с цел осигуряване на пазарно предимство, а се разглежда като комплексен процес за изграждане и поддържане на политическа машина, която да гарантира спечелване на избори и устойчивост на статуквото (Chipkin and Vidojević, 2021). Основният въпрос е как партиите използват властта, за да източват публични ресурси с цел политическо оцеляване и как това оказва влияние върху самата партийна организация, функционирането на публичната администрация и управлението на публичните финанси (Pavlović, 2023).

В много от тези случаи на завладяване на държавата, процесът е движен преимуществено от политическите елити, а не от бизнес интереси. В този смисъл анализът на проявленията на завладяването на държавата в страните от бившия социалистически лагер следва да отчита специфичното естество на политическите елити.

От теоретична гледна точка, особен интерес представлява конструктивисткото взаимодействие между институциите и елитите. Процесът е двупосочен: (1) комунистическите институции формират комунистическите, преходните и постпреходните елити и гражданско общество, но (2) също така тези елити оказват влияние върху институционалния дизайн на новата демократична система и върху създаването или възпрепятстването на антикорупционните органи и политики.

В теорията на неоинституционализма корупцията се възприема не като съвкупност от индивидуални актове, а като системен проблем, произтичащ от предпоставки, наследени от режима преди 1989 година.

Ресурсът преразпределен чрез обществените поръчки се явява особено ценен. Той позволява на икономическите актьори да увеличават влиянието си, а на политиките да поддържат своите партии, които са се превърнали в “машини за печелене на избори”.

На базата на този теоретичен конструкт настоящото изследване формулира хипотезите, че:

Хипотеза 1. Корупционните рискове в обществените поръчки в България не се обясняват чрез обективни структурни фактори, а проявяват системна зависимост от политическите цикли и особено от промените в политическата власт.

Хипотеза 2. Корупционните практики се възпроизвеждат в рамките на конкурентни мрежи, включващи политически фигури, бизнес интереси и местни властови брокери.

Формулирани са и три групи помощни нулеви хипотези, с цел доказване на Хипотеза 1:

Хипотеза 1.1: Обективните фактори не оказват статистически значимо влияние върху наличието на корупционен риск.

Хипотеза 1.2: Видът и големината на Възложителя не оказват влияние върху вероятността от корупционен риск.

Хипотеза 1.3: Промените в политическата власт за периода 2009 - 2022 г. са свързани със значими изменения в състава и пазарните дялове на изпълнителите на обществени поръчки, което е индикативно за наличие на политически фаворитизъм.

Във втора глава са описани методологията на количественото изследване и използваните и събраните данни. Чрез анализ на различните дефиниции за корупция и нормативна база се представя операционализация на различните корупционни практики в обществените поръчки. На тази база са формулирани обективни индикатори за риск („червени знамена“).

Анализирани са съвременните методологически подходи за измерване на риска от корупция. Описани са използваните източници на данни. Обоснован е изборът на индикатори за риск от корупция в обществените поръчки и процесът по изграждане на съставни индикатори за риск от корупция чрез анализ на основните компоненти.

Трета глава представя резултатите от прилагането на количествените анализи, дълбочинните интервюта и анализа на казуси. Разширена е аналитичната рамка за конкурентното мрежово завладяване.

Четвърта глава е посветена на дискусия, чрез която изводите от настоящото изследване се позиционират в съвременния академичен дебат. Българският случай е сравнен

с по-широките модели на държавно завладяване, наблюдавани в посткомунистическите режими, включително концепцията за конкурентното мрежово завладяване на държавата (Стойчев, 2017), модела на Хенри Хейл (2015) за патронална политика и ролята на политическото семейство/а (Magyar 2016). Очертани са политическите импликации на резултатите от проведеното изследване.

Следват заключение, библиография и приложения.

4. Резултати от изследването

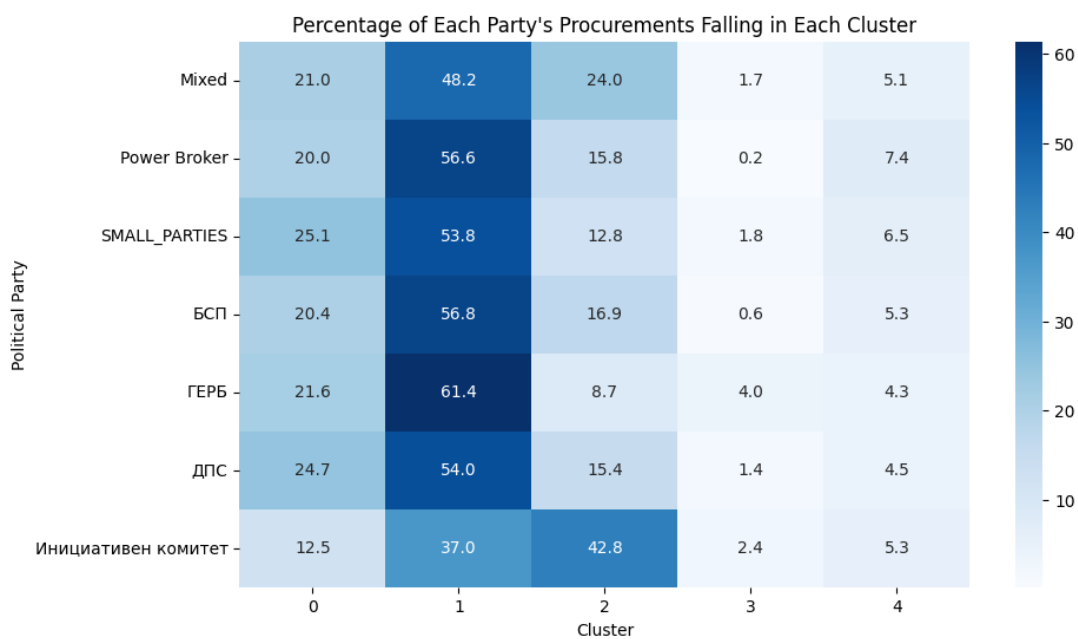
Резултатите³ от проведените регресионни анализи показват, че цената е най-слабият предиктор ($R^2 = 0$), докато секторът на обществената поръчка (CPV) е най-силният (псевдо- $R^2 = 0.056$). Където е приложимо са изчислени корелационни връзки чрез коефициентите на Pearson и Spearman, като не са установени нелинейни зависимости. Следователно, обективните фактори не притежават статистическа значимост по отношение на корупционния риск, с изключение на слаба, но достатъчно значима зависимост, свързана със сектора на изпълнение на обществената поръчка (CPV).

За по-задълбочено изследване на динамиката на корупционните практики и потенциалната им връзка с политическата власт е проведен клъстерен анализ на кметските мандати по населени места и нивата на корупционен риск в обществените поръчки. Идентифицирани са пет клъстъра, характеризиращи различни степени и форми на корупционен риск:

- Клъстер 3 представлява най-широката категория, характеризираща се с конкурентни условия, ограничени процедурни нередности и минимален брой “червени флагове”.
- Клъстер 1 отразява структурната концентрация на пазара на обществени поръчки, проявена в нисък ефективен брой изпълнители на обществени поръчки. Рискът тук произтича от ограничена конкуренция.
- Клъстер 0 е свързан с рискови критерии за оценка на оферентите в тръжната процедура.

³ Останалите резултати са както следва обект (псевдо- $R^2 \approx 0.026$) и вид (псевдо- $R^2 \approx 0.009$) на обществената поръчка и размер (псевдо- $R^2 \approx 0.002$) и вид (псевдо- $R^2 \approx 0.009$).

- Клъстер 2 комбинира рискови критерии с присъствие на печеливши новосъздадени фирми, което предполага целенасочени и потенциално дискриминативни практики за провеждане на обществени поръчки.
- Клъстер 4 е характеризира от висок корупционен риск, изразяващ се в процедурни нередности, кратки срокове за оценяване на оферти, дискреционни критерии и ограничена конкуренция. Това е най-сериозната конфигурация на риск при обществените поръчки.

Фигура 2. Разпределение на обществените поръчки по клъстери според политическата принадлежност на възложителя (в проценти).

Анализът показва, че политическата принадлежност на възложителя влияе не толкова върху общото ниво на риск, колкото върху неговия тип. Големите партии по-често са свързани нискорискови процедури, но със структурно концентрирани пазари, докато малките политически участници са по-изложени на високорискови процедурно-базирани модели на обществени поръчки.

Следващата стъпка в анализа е измерването на потенциален политически партиен фаворитизъм в решенията за тръжни процедури чрез идентифициране на резки промени в пазара на обществени поръчки в България и дали те съвпадат с периода на политическа смяна⁴. Данните са агрегирани по изпълнител и времеви период. Изчислени са показателите

⁴ Важно е да се отбележи, че годините на мандатите на кабинетите за всички изчисления са изместени с една година напред, където това е възможно. Това позволява да се отчете фактът, че процедурите по обществени

за брой договори, обща стойност, както и съответните дялове на участие за различните времеви отрязъци. Този подход позволява да се проследи динамиката и концентрацията на дейността на дружествата изпълнители на обществени поръчки във времето. За проверка на надеждността на резултатите е проведен тест за пермутации при който етикетите на политическите мандати между изпълнителите се сменят произволно, като се запазва структурата на времевите серии на всеки изпълнител. Така се създава “плацебо” тест, при който връзките между реалните времеви периоди и политическите промени са изключени. За всяка от 2000 пермутации е изчислена статистиката на Колмогоров-Смирнов (KS)⁵.

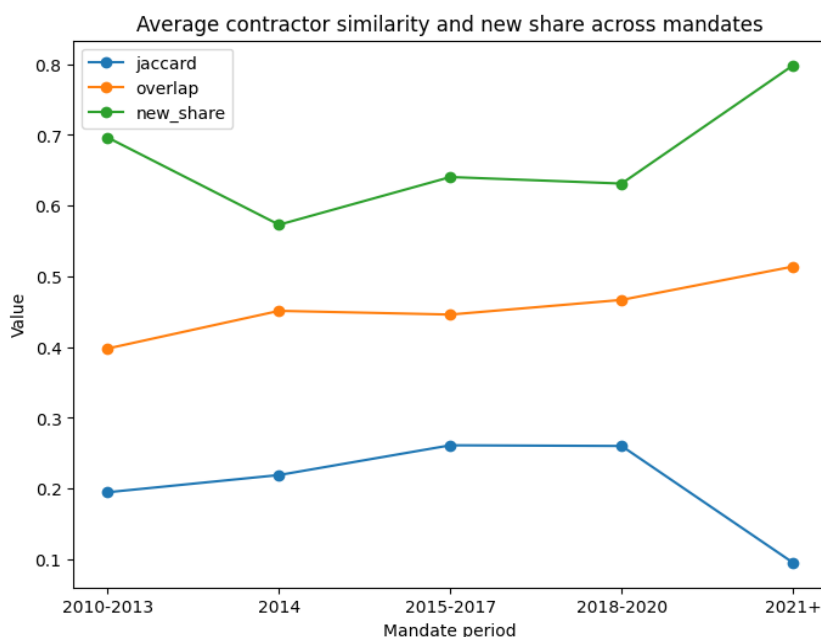
Анализът по мандати разкрива, че най-значимата промяна в динамиката на избора на изпълнители се наблюдава при прехода от кабинета на „Борисов 1“ към кабинета „Орешарски“, със $KS = 0,35$, както по отношения на финансов дял (0,35), така и по промяна в брой договори (0,41). Последвалите смени - от кабинетите на Борисов II / III и Борисов III към кабинета на Кирил Петков - също показват умерени разлики ($KS \approx 0,15-0,30$). Заклучва се, че най-значителната промяна в динамиката на изпълнителите е настъпила по време на кабинета на Пламен Орешарски. Наблюдават се по-малки, но все пак значими корекции около политическите преходи от 2015 г. и 2021 г.

За допълнителна верификация на тези заключения, са изчислени индексите (1) Jaccard, (2) Szymkiewicz-Simpson (3) Индекс за дела на нови изпълнители спрямо предходен период. Чрез сравнение на множествата от дружества изпълнители тези индекси позволяват да се идентифицират по-фини, но важни различия в пазара на обществени поръчки. При изчисляването им са запазени етикетите за периоди. Изобразените на Фигура 3 резултати за сходството между дружествата изпълнители на обществени поръчки потвърждават направените изводи. На графиката са показани множествата от изпълнители за периода 2007

поръчки изискват време и следват стриктен календар за провеждане, а подписването на договорите е продължителен процес. При обжалване пред КЗК от провеждането на поръчка до сключването на договор могат да изминат повече от две години. Например, при изчисляването на данните за първия кабинет на Бойко Борисов е възприет периодът 2010-2013, вместо 2009-2013 г. В случая краткото управление на кабинета Орешарски не позволява горната граница да е 2014.

⁵ Полученото разпределение на плацебо теста е близо до нулата. Наблюдаваният KS е 0,012 за дял на стойността и 0,011 за дял на броя. В сравнение, KS статистика от реалната извадка, използваща етикетите за политическа смяна, е значително по-голяма - $KS = 0,079$ за дял на стойността и 0,078 за дял на броя. Това показва, че е изключително малко вероятно наблюдаваните скокове и спадове на пазарния дял да са продукт на случайни флукутации. Данните отхвърлят нулевата хипотеза, че прекъсванията в дела на изпълнителите са независими от промените в управлението.

– 2023 г. Видно е, че с идването на правителството на ГЕРБ през 2009 г. дялът на новите дружества се увеличава. В периода до правителството на Пламен Орешарски структурата на изпълнителите остава относително стабилна. След 2014 г. се отчита ръст в дела на новопоявилите се дружества изпълнители, а от 2020-та до края на изследвания период се наблюдава допълнително покачване на този дял.

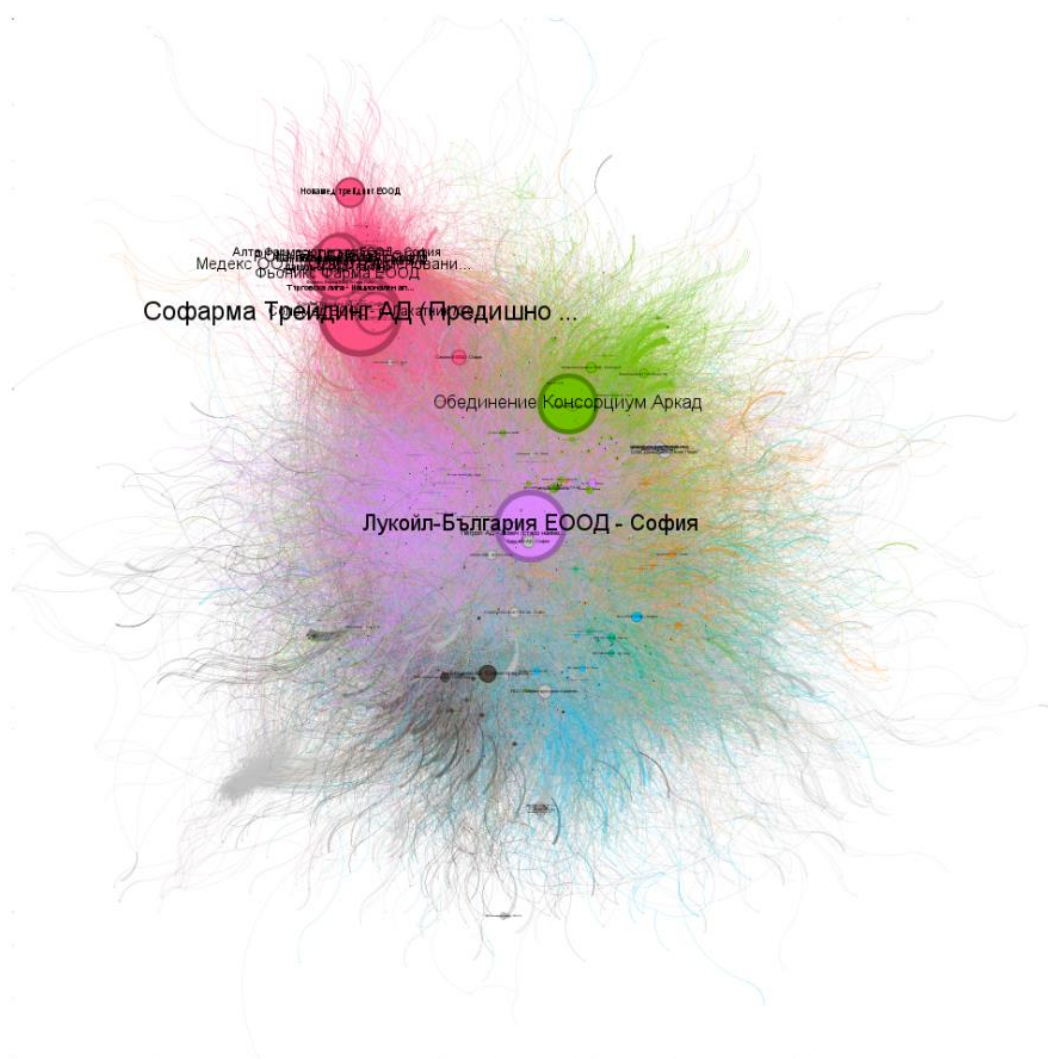

Фигура 3: Сходство между дружествата изпълнители на обществени поръчки за всички проведени поръчки.

За разлика от процесите на национално равнище, на местно ниво, където политическата власт демонстрира значително по-висока устойчивост, се наблюдава отчетливо различна динамика в сравнение с централната власт. Най-съществен ръст на нови дружества изпълнители се регистрира в първия етап на изследвания период, а именно при смяната на изпълнителите и между кметските мандати 2007 - 2011 и 2012 - 2015 г. След 2015 г. се отчита постоянно намаляващ дял делът на новите дружества намалява. Тази тенденция съвпада с политическите мандати в местната власт, които претърпяват рязко пренареждане с идването на политическа партия ГЕРБ, след което политическата конфигурация на местно ниво остава значително по-устойчива спрямо централната власт. Това потвърждава наблюденията на Broms, Dahlström и Fazekas (2019), според които, доминацията на една партия в местната политика води до неконкурентни резултати при процедурите за възлагане на обществени поръчки.

Отчетливите разминавания между централно и местно ниво ясно показват, че политическата власт е сред ключовите фактори, определящи динамиката и конкуренцията на пазара на обществени поръчки.

Като помощен инструмент с изразен дескриптивен характер е извършен мрежови анализ на пазара на обществени поръчки, целящ идентифициране на дружества изпълнители със структурна позиция и/или потенциално влияние чрез показателя за Централност на собствения вектор или Собствена централност /Eigenvector Centrality/ - мярка за влиятелност на върха в мрежата. Показателят за собствена централност е избран, тъй като отчита не само броя на връзките на дадено дружество, но и значимостта на неговите клиенти (възложители), което го прави подходящ за идентифициране на структурно влиятелни участници в мрежата.

Фигура 4. Мрежови анализ на пазара на обществени поръчки за периода 2007-2022г.

Разпределението на индикатора разкрива наличието на малък брой „супер възли“ с много силна централност. Тази асиметрия показва, че върховете по този показател (топ 1%) са особено рискови по отношение на структуроопределящото си влияние. Това са 267 дружества, за които в последствие агрегираната сума, получена от обществени поръчки е значителна.

Въпреки че представеният анализ не установява строга причинно-следствена връзка, резултатите от тестовете по помощна хипотеза №1.3 предоставят силни емпирични индикации, че промяната в политическата власт е свързана с пренареждане на пазара на обществени поръчки. Наблюдаваните резки колебания в пазарните дялове, високите стойности на KS статистиката при смяна на политическата власт и увеличеният дял на нови изпълнители представляват модел, трудно обясним чрез случайни флуктуации или структурни фактори. Това позволява да се направи аргументиран извод, че динамиката на изпълнителите носи характерните белези на политически фаворитизъм, с което тази хипотеза може да бъде поне частично потвърдена. Следователно основната Хипотеза №1 - Корупционните рискове в обществените поръчки в България не се обясняват чрез обективни структурни фактори, а проявяват системна зависимост от политическите цикли и особено от промените в политическата власт получава частично емпирично потвърждение.

На базата на проведените емпирични изследвания е предложен теоретичен модел, стъпващ върху концепцията за конкурентно мрежово завладяване на държавата (*competitive network state capture*), разработена от Стойчев (2017). Анализирани са конкурентни мрежи за влияние, “които взаимно се ограничават и в различни етапи имат различна относителна тежест” (*Ibid*, стр. 265). Завладяването е разгледано като паралелен процес, в който участват, както корпоративни играчи, така и политически партии, трансформирани в машини за печелене на избори Pavlović (2023).

Предложеният теоретичен модел концептуализира завладяването на държавата като резултат от стратегически взаимодействия между три категории участници: корпоративни субекти, партии и властови брокери. Моделът използва диаграмата на Вен, за да илюстрира как всяка група използва различни ресурси и стимули, като чрез тях допринася за взаимно подсилваща се система на влияние.

Фигура 5. Предложена интерпретация на модела за конкурентно мрежово завладяване.

Участници в предложения теоретичен модел за конкурентно мрежово завладяване са:

1. Корпоративни участници и икономически агенти, търсещи преференциално третиране, регулаторна закрила и ограничаване на пазарната им конкуренция, чието участие в завладяването на държавата се мотивира от стремеж за извличане на рента, благоприятна регулаторна среда и икономическа експанзия. В замяна те преразпределят част от печалбата си под формата на подкупи и комисионни и/или чрез мобилизиране на служителите си за електорална подкрепа под формата на корпоративен вот.

2. Властови брокери, дефинирани като влиятелни фигури на местно ниво, които търгуват своя електорален потенциал с различни политически партии. Те осигуряват мобилизация на електорална подкрепа, а в замяна получават закрила от съдебно преследване и/или неправомерен достъп до публични ресурси.

3. Политически партии и елити, които използват контрола върху държавните институции (съдебен, регулаторен захват и други) за преразпределение на публични ресурси

чрез договори, обществени поръчки и влияние върху регулаторни и лицензионни режими и овладяване на бизнеса в определени ниши.

Пресечната точка на тези три групи участници (централната зона на диаграмата на Вен) представлява феномена на конкурентно мрежово завладяване. В тази конфигурация корпоративни играчи, политици и властови брокери едновременно подсилват интересите си, трансформирайки институциите в механизми за обслужване на частни цели, като същевременно се състезават за централно място в системата. Това периодично води до промяна в състава на тези мрежи.

Анализирани са шест казуса, подбрани въз основа на следните критерии: обществен интерес към темата, концентрация на ресурси и/или размер на предполагаемо източени средства, наличие на достоверна информация за предполагаема корупция, злоупотреби, покровителство или клиентелистки практики и капацитет на всеки случай да илюстрира отделен механизъм за завладяване на държавата или извличане на ресурси. Казусите илюстрират богат спектър от стратегии, чрез които политически и икономически участници завладяват публични институции и пренасочват средства.

Предложената аналитична рамка и емпиричните наблюдения показват, че завладяването на държавата в България не може да се сведе до една-единствена структура. То представлява многостепенна, конкурентна екосистема, в която захватът има състезателен, а не монополен характер. Конкуренцията е между бизнесмени, политически партии и местни властови брокери.

Обществените поръчки функционират като главен инструмент за експлоатиране на държавни ресурси, допълващ други форми на захват - регулаторен, процедурен, медиен. В разгледаните казуси се установяват различни индикатори за корупционен риск. При холдинг "Орион" се наблюдава преразпределяне на значителен финансов ресурс, част от който при пълна липса на конкуренция. В казуса "Водстрой 98" е налице изключително висок дял спечелени тръжни процедури от всички, за които дружеството е кандидатствало и корпоративен растеж, обвързан с политическите цикли. При казусите Етрополе и Маджарово има доминация на малък брой дружества, свързани с политически лица. В случая, разглеждащ изграждането на тунел "Железница" се наблюдава политически фаворитизъм изразен от честа смяна на философията за изпълнение на проекта и състава на отговарящата за изграждане на проекта - Агенция за пътна инфраструктура - съвпадащи с

политическия цикъл, а при строителството на магистрала Хемус - грубо заобикаляне на ЗОП чрез инхаус процедури и необосновани авансови плащания.

Анализът на казусите, показва че обществените поръчки се явяват централен инструмент за завладяване на държавата, допълващ останалите форми на захват. Наличието на клиентелистки и патронажни практики, които се ползват от политическите партии позволява на частни и политически субекти да заемат различни ниши в държавата. В този процес партиите са не просто посредници между бизнес мрежите и държавата, а брокери на влияние и покровители на този процес. В системата има и местни властови брокери със собствени интереси, които търгуват с националните елити, разчитащи на тях за гласове при избори.

Тези динамика съответства на модела на Хенри Хейл за патронална политика, при който властта се упражнява от „три широки групи от колективни участници: местни политически машини, мощни политизирани корпоративни конгломерати и различни клонове на държавната власт.“ (Hale, 2015: стр. 10).

Партиите, корпоративните мрежи и местните брокери, заедно с части от съдебната система, формират флуидна система на конкуриращо се мрежово завладяване. Тя се различава от класическите модели за завладяната държава, които я разбират като система, организирана отгоре надолу с висока степен на централизация и с ясно проследима коалиция на елити, оформящи държавните институции. В този нов модел корупционното влияние е парцелирано, мрежите варират по своя мащаб, жизнен цикъл и начини за упражняване на влияние и между тях съществува конкуренция. Излизайки от конкретиката на представените казуси, могат да бъдат посочени и други примери на икономически мрежи, които се ползват със сериозни позиции в системата, но бързо биват изхвърлени при промяна на политическата конюнктура или при проявата на нов сериозен претендент за завладяването на държавата.

Чрез извършените анализи се потвърждава Хипотеза №2 - Корупционните практики се възпроизвеждат в рамките на конкурентни мрежи, включващи политически фигури, бизнес интереси и местни властови брокери.

Интервютата конкретизират механизмите, очертани в количествения анализ, като респондентите подчертават: системни дефицити в процедурите и ограничаване на

конкуренцията, политическа намеса и връзката между преразпределението на обществен ресурс и контролиран вот, взаимодействие между конкуриращи се мрежи от интереси, допълващи се форми на държавно завладяване, необходимост от законодателни промени.

Идентифицирани са корупционни рискове във всички етапи на процеса на обществените поръчки, от планирането до изпълнението и контрола му и устойчива тенденция към парцелизация на пазара, която води до предварително разпределение на поръчките.

Значителна част от респондентите очертават пряка връзка между политическата намеса в процесите на разпределение на публични средства и механизмите за изграждане и поддържане на контролиран вот. Описва се „триъгълна схема“ между властта, дружествата изпълнители на обществени поръчки и служителите. Фирмите често са зависими от решенията на местната власт, а тя на свой ред разчита на тях за мобилизация на електорат.

Интервютата разкриват наличие на множество конкуриращи се мрежи от политически и икономически интереси, които, въпреки съперничеството си могат да си взаимодействат в конкретни моменти.

Данните показват, че отделните форми на държавно завладяване (политическа, икономическа, регулаторна, съдебна и медийна) функционират като взаимно подсилващи се елементи на държавния захват. Отсъствието на независими регулатори и ефективна правосъдна система, бяха отбелязани като ключови за състоянието на корупцията.

Авторът заключава, че наблюдаваната комбинация от ниска конкуренция, висок корупционен риск и признаци на политически фаворитизъм в България се дължи на слабата институционализация на партийната система, високата електорална волатилност, липсата на устойчиви местни партийни структури и временният характер на елитите.

Резултатите демонстрират, че ролята на прозрачността като универсално средство срещу корупцията в силно корумпирани контексти е силно ограничена. Въпреки че процедурите формално стават все по-прозрачни, на практика се запазва моделът на неконкурентни тръжни процедури и прояви на политически фаворитизъм. Това означава, че субектите, участващи в разпределението на рентите и нелегитимните практики се адаптират към нови условия. Корупцията все по-малко се свързва с процедурен риск, а прозрачността, макар и необходима не е достатъчна за ограничаването ѝ, защото корупцията е

институционализирана форма за решаване на проблеми и изпълнява определени социални и политически функции. Без ясното разбиране, че в подобни контексти корупционните практики са инструмент на политическите субекти за придобиване и задържане на властта, всякакви антикорупционни стратегии са обречени на провал. Налице е необходимост да се формулира нов антикорупционен подход в младите и посткомунистически демокрации, защото традиционните форми на мониторинг и преследване на корупция се недостатъчни.

Политическите импликации на резултатите от настоящото изследване включват: интегриране на данните за обществените поръчки в стандартизирана оценка на корупционния риск, с което да се позволи *ex ante*, а не *ex post* институционални действия; създаване на аналитични звена в Агенцията за обществени поръчки и в Агенцията за държавна финансова инспекция, която да адресира ниските нива на конкуренция и високия корупционен риск; идентифицирана е необходимост от целенасочена работа за подобряване на капацитета на прокурорите за разследване на престъпления, свързани с обществени поръчки; оценка на въздействието на административните санкции, предвидени в Закона за обществените поръчки.

Относно конкурентното мрежово завладяване на институциите всяка предвидена реформа трябва да бъде бърза, всеобхватна и ефикасна. При зависимостта на толкова много завладени сфери една от друга не може да се предложи работеща частична реформа, насочена само към обществените поръчки, съдебната система или друга отделна област.

Държавата следва да предприеме спешни мерки по отношение на влошената конкуренция, като за начало това трябва да премине през широка консултация както с дружествата, които традиционно са изпълнители, така и с потенциалните такива, които са били отблъснати в течение на времето.

Възможно е да се мисли в посока на административна и наказателна амнистия за изпълнители, които са участвали в корупционни практики, но желаят да предоставят сведения за продължаващи и системни корупционни механизми в сектора. Следва да се адресира проблемът на колективното действие, както сред изпълнителите, така и сред политиците, а именно защо да нарушават потенциална корупционна омерта, ако от това биха последвали единствено негативни последици за тях.

От второстепенен характер са препоръките за отваряне на данните за оборот и брой служители като прокси индикатори за капацитета на дружествата изпълнители в машинно четим вид, както и за отварянето на всички оферти на участниците в процедурите, което би позволило реалното идентифициране на дискриминативни решения от страна на комисиите на възложителите. Следва да се мисли и в посока на разширяване на участието на гражданите чрез консултативни съвети към комисиите на възложителите при ключови тръжни процедури, с цел повишаване на прозрачността.

Друга потенциално работеща мярка би могла да е прилагането на икономии от мащаба (economy of scale), като част от поръчките за сходни нужди на възложителите да се възлагат на централно ниво, както и цялостно централизиране на процеса, така че да са ясни отговорностите и взетите решения. Подобен подход обаче следва да се прилага с особено внимание, тъй като централизацията създава възможности за фокусирането на корупционен риск в едно звено. Въпреки това този подход има потенциала да реши проблема с ниската професионализация на администрацията, занимаваща се с провеждането на обществени поръчки.

Когато е възможно в тръжните процедури, следва да се използва единствено критерият „ниска цена“, тъй като по този начин се избягва ненужният субективизъм.

От гледна точка на бъдещи изследвания, настоящата емпирична работа поставя въпроси относно достоверността на използваните индикатори за корупционен риск. Въпреки de jure подобряването на процедурния избор, делът на процедурите с единична оферта продължава да нараства. Това предполага, че системите за измерване на риск трябва да интегрират нови технологии и подходи. Необходимо е да се разбере как корупционните механизми са еволюирали, така че да заобикалят формалните критерии. В научния дебат и практиката на различни държави все по-широко навлиза изкуственият интелект за предвиждане на корупционния риск в реално време, за подобряване на средата ex ante и за работата със сигналподатели. В този светлина прилагането на езикови модели за семантичен анализ на протоколите на комисии на възложителите изглежда обещаваща посока, в която може да се поеме. Отварянето на предложените технически оферти на участниците е необходимо условие за ограничаване на дискрецията на комисиите на възложителите.

Заклучение

В заключителната част на дисертационния труд в обобщен вид са формулирани общите констатации от цялото научно изследване, както и са посочени посоки за бъдещи изследвания. Корупционните практики в България следва да се разглеждат като част от по-широка система на конкурентно мрежово завладяване за това е необходимо да се предприемат нови мерки за превенция и контрол върху корупцията в обществените поръчки, като:

- Разработване на нови модели за индикиране на корупционен риск, поради ограничената обяснителна сила на класическите “червени флагове” в условия на ниско конкурентна среда.
- Провеждане на задълбочени качествени изследвания, които да обяснят защо множествата от изпълнители се променят със смяна на политическата власт, как се проявява диференциацията по региони и в каква степен българските модели се вписват във вече концептуализирани модели на корупция.
- Разработване на политики и академични разработки, които да се фокусират върху бързи и задълбочени реформистки политики.
- Подобряване на данните, свързани с подписаните договори за обществени поръчки.

III. Научни приноси на дисертационния труд

1. Осъществено е мащабно емпирично изследване на обществените поръчки в България за периода 2009-2022⁶ г., което разкрива устойчиви зависимости между политическите цикли и избора на дружества изпълнители на обществени поръчки, свидетелстващи за наличие на политически фаворитизъм в разпределението на обществени поръчки.
2. Разработени и развити са изследователски инструменти и индикатори за оценка на корупционния риск в обществените поръчки, включително система от „червени флагове“ и индекси за динамиката на дружествата изпълнители, базирани на събрани и унифицирани данни, които са отворени за целите на бъдещи емпирични изследвания.
3. Разширена е съществуващата теоретична рамка за конкурентно мрежово завладяване чрез анализ на взаимодействието между корпоративни актьори, политически партии и местни властови брокери.
4. Формулирани са конкретни препоръки за политики за противодействие на корупцията в областта на обществените поръчки, основани на резултатите от изследването.

⁶ Изследването е допълнено с анализ на корупционния риск при проведените обществени поръчки за периода 2007–2009 г., както и на тези до септември 2025 г.

IV. Справка за научните публикации по темата на дисертацията

1. "THE USE OF NETWORK ANALYSIS FOR THE DETECTION OF CORRUPTION IN PUBLIC PROCUREMENT: THE BULGARIAN CASE AS A TESTING GROUND." ПУБЛИЧНИ ПОЛИТИКИ.bg (2025): 22-37.
2. „Сравнителен анализ на обществените поръчки в корупционен риск в Европейския съюз“, сборник с доклади от докторантска конференция “Избори и реформи – новият институционален цикъл на ЕС” (2024): 54-62.
3. „Национални избори в държавите – членки на ЕС. Тенденции и дефицити.“, сборник с доклади от докторантска конференция “За хората и институциите – време за решения в Европейския съюз” (2023): 54-62.
4. „Законодателна дейност на 47-ото Народно събрание през призмата на коалиционните отношения“, Докторантски четения, (2022) : 299-31.

V. Доклади на научни форуми

1. „THE USE OF NETWORK ANALYSIS FOR THE DETECTION OF CORRUPTION IN PUBLIC PROCUREMENT: THE BULGARIAN CASE AS A TESTING GROUND“, годишна конференция на Европейския консорциум за политически изследвания, Дъблин 15.08.2024 г.
2. „Corruption as a Survival Strategy of Elites in Young Democracies: The Case of Bulgaria’s Local Political Elites“, годишната кръгла маса на Международната асоциация по политически науки (IPSA)/RC20, Оксфорд 01.08.2024 г.
3. “Satellite Detection of Sulfur Dioxide Emissions as an Indicator of Corruption Risk in Environmental Governance”, Пети антикорупционен академичен симпозиум, организирана от ООН, Доха 15.12.2025 г.
4. “APPROACHES TOWARDS STUDYING CORRUPTION IN PUBLIC PROCUREMENT IN THE EUROPEAN UNION “, докторантски семинар Researching Europe III в рамките на проект DebatEU, 09.02.2024 г.
5. „Национални избори в държавите членки на ЕС. Тенденции и дефицити.“, съвместна докторантска конференция на катедра „Европеистика“, катедра „Политология“ и катедра „Публична администрация“ към СУ „Св. Климент Охридски“ с подкрепата на фондация Фридрих Науман, 13.05.2023 г.
6. „Разбиране на динамиката на корупцията: Анализ на обществените поръчки в ЕС.“ съвместна докторантска конференция на катедра „Европеистика“, катедра „Политология“ и катедра „Публична администрация“ към СУ „Св. Климент Охридски“ с подкрепата на фондация Фридрих Науман, 13.05.2023 г.
7. „Мрежовият анализ като метод за изследване на корупцията в обществените поръчки“, Докторантски четения към Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, 18.09.2023 г.
8. „Законодателна дейност на 47-ото Народно събрание през призмата на коалиционните отношения“, Докторантски четения към Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, 28.09.2022 г.

VI. Библиография

1. Ганев, Венелин. Плячкосването на държавата: България 1989-1997. Изток-Запад, 2013.
2. Стойчев, Стойчо. Контролираният и купен вот като инструмент за завладяване на държавата от организирани престъпни мрежи: политически рискове и тенденции. 2017.
3. Bell, Stephen. "Institutionalism." (2002): 363-380.
4. Broms, Rasmus, Carl Dahlström, and Mihály Fazekas. "Political competition and public procurement outcomes." *Comparative Political Studies* 52.9 (2019): 1259-1292.
5. Chipkin, I., Vidojević, J. (2021). Making Sense of State Capture in South Africa. Submission
6. Dávid-Barrett, Elizabeth, and Mihály Fazekas. "Grand corruption and government change: an analysis of partisan favoritism in public procurement." *European Journal on Criminal Policy and Research* 26.4 (2020): 411-430.
7. European Commission. Rule of Law Report 2024. Country Chapter: Доклад относно върховенството на закона за 2024 г. - Глави по държави: ситуация в областта на върховенството на закона в България
https://commission.europa.eu/document/download/fd6bb85d-4aaa-4c79-88a2-8709edfb2002_en?filename=10_1_58051_coun_chap_bulgaria_en.pdf. Достъпено на 02 Октомври 2025).
8. Fazekas, Mihály, István János Tóth, and Lawrence Peter King. "An objective corruption risk index using public procurement data." *European Journal on Criminal Policy and Research* 22.3 (2016): 369-397.
9. Fazekas, Mihály, Viktoriia Poltoratskaia, and Bence Tóth. Corruption Risks and State Capture in Bulgarian Public Procurement. 2023. Policy Research Working Paper no. 10444, World Bank
10. Fazekas, Mihaly; Poltoratskaya, Viktoriia; Schiffbauer, Marc; Tóth, Bence. 2025. Procuring Low Growth: The Impact of Political Favoritism on Public Procurement and Firm Performance in Bulgaria. Policy Research Working Paper; 11085. © World Bank.
<http://hdl.handle.net/10986/42949> License: CC BY 3.0 IGO.”
11. Hale, Henry E. Patronal politics: Eurasian regime dynamics in comparative perspective. Cambridge University Press, 2014.
12. Hellman, Joel S. "Winners take all: the politics of partial reform in postcommunist transitions." *World politics* 50.2 (1998): 203-234. 65. Hellman, Joel S., Geraint Jones, and Daniel Kaufmann. "Seize the state, seize the day: state capture and influence in transition economies." *Journal of comparative economics* 31.4 (2003): 751-773.
13. Hellman, Joel S., Geraint Jones, and Daniel Kaufmann. "Seize the state, seize the day: State capture, corruption and influence in transition." *Seize the Day: State Capture, Corruption and Influence in Transition* (September 2000) (2000)
14. Hlatshwayo, Sandile, et al. The measurement and macro-relevance of corruption: A big data approach. International Monetary Fund, 2018.
15. Magyar, Bálint. "Post-communist mafia state: The case of Hungary." (2016): 1-336.
16. Pavlović, Dušan. "How to approach state capture in post-communist Europe. A new research agenda." *Journal of Contemporary European Studies* 31.3 (2023): 960-978.

17. Pierson, Paul. *Politics in time: History, institutions, and social analysis*. Princeton University Press, 2004.
18. Transparency International 2024 (2025) Corruption perceptions index 2024 – [transparency.org](https://www.transparency.org).
19. Vannucci, Alberto. "Three paradigms for the analysis of corruption." *Labour & law issues* 1.2 (2015): 1-31.
20. World Bank. "Worldwide Governance Indicators: Interactive Data Access." 2025 World Bank, [https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive\[1\]data-access](https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive[1]data-access)